
FÁBIÁN MÁTÉ

A HUSZADIK SZÁZADI MAGYAR ÉLETRAJZÍRÁS NÉHÁNY HISTORIOGRÁFIAI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSE ADALÉKOK EGY KÉSZÜLŐ ÉLETRAJZHOZ¹

Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy áttekintsem az életrajzírás kapcsán felmerülő módszertani és historiográfiai kérdéseket, dilemmákat. Ennek apropóját a készülő doktori értekezésem adja, amelynek középpontjában vitéz Borbély-Maczkó Emil (1887–1945) egykori borsodi főispán áll. Mivel a biográfia elkészítéséhez szükséges kutatómunka a végéhez közeledik, így érdemes átgondolni azt a dilemmát, hogy milyen típusú életrajz fog megszületni.

Az előzmények és a keretek

Az életrajzírás (egy személy életének megírása, vö. életírás) alapvetően mindvégig hangsúlyos volt az elmúlt évszázadokban, sőt a 19. század második felétől kezdve, amikor egyre élesebben kettévált az irodalmi és a történelmi biográfia. Az utóbbi irányzatban is jelentős és releváns munkák születtek. Elég csak megemlíteni Szekfű Gyula Rákóczi- és Bethlenről szóló két monográfiáját, amelyek a modern életrajzírás egy-egy kiemelkedő termékei voltak.²

A nagy törést a magyar történetírás történetében – benne az életrajzírással – a második világháború utáni néhány év jelentette, amikor fokozatosan sor került az ország élete minden területének a radikális átalakítására, szovjetizálására. Ennek megfelelően a történetírást is teljes egészében a marxista ideológia szolgálatába állították, és ezen új történetpolitika szerint alakították át a nagy hagyományokkal bírót, a huszadik század első felében nyugaton is egyre inkább ismertté és elismertté vált magyar történetírást. Komplet történelmi generációk pályáját törte ketté vagy állította más pályára a nagy átalakítás. A cél a magyar történelem marxista-kommunista szemléletű újraírása volt, és minden szálát megszakították a korábbi időszak hagyományaival, értékeivel. Enyhülés, változás, szakszerűsödés csak Sztálin halála és Rákosi Mátyás, valamint körének pozícióvesztése után, vagyis az ötvenes-hatvanas évek fordulójától következett be. Ezt követően a korábbi ideológiai meghatározottság fokozatosan enyhült, és a fellazuló keretek között lehetővé vált a magyar történetírás

1 A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

2 *Szekfű Gyula: A száműzött Rákóczi.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1913.; *Uő.: Bethlen Gábor.* Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1929.

lassú regenerálódása. Erre az időszakra tehető a biográfiaírás szakszerűsödése is, melynek első eredményei Hajdu Tibor Károlyi Mihályról és Borsányi György Kun Béláról szóló életrajzai voltak.³ Habár az utóbbit rövid időn belül betiltották, mégis a Károlyi-biográfiával együtt megteremtették a magyar történetírásban a politikai életrajz műfaját, mint az életírás egyik lehetséges útját. A két szerző nem vállalkozott másra, mint a korábbi életrajzok. Az ember és politikum kapcsolatára redukálták a mondanivalójukat. Hajdu több mint félezer oldalas monográfiájából kirajzolódik Károlyi Mihály, a képviselő, a politikus, a miniszterelnök, a népköztársaság első elnöke és az emigráció egyik meghatározó tényezője. Emellett azonban keveset foglalkozik a szerző Károlyi Mihállyal, mint az egyik legősibb főnemesi család reprezentánsával, férjjel vagy éppen ifjú gondolkodóval. Hajdu biográfiája egy klasszikus politikai életrajz, amely Károlyi Mihály szerepén keresztül mutatja be a századforduló utáni magyar politikátörténet eseményeit. Ennek okát már az első gondolataival ismertette: „Károlyi Mihály politikai életrajzában nem kell szétválasztani a magánembert, belső énjét a politikai személyiségtől, hiszen – annyi pályatársával ellentétben – közszereplése nem szolgálta egyéni célok elérését; sőt bármikor kész volt feláldozni magánérdekeit meggyőződése oltárán. Sajátos egyéniségével mégis csak annyiban foglalkozom, amennyiben egyedülálló pályájának megértése ezt elengedhetetlenné teszi. [...] Az egyéniséget formáló első három évtized csak annyiban tartozik vizsgálódásunk körébe, hogy enélkül megmagyarázhatatlan a másik Károlyi Mihály, amilyennek az ország s a nemzetközi közvélemény megismerte”.⁴

Borsányi György szintén Kun Béla közéleti pályafutásának vizsgálatát tartotta elsődleges feladatának. Részletesen megismerhető a főszereplő életútján keresztül a magyarországi munkásmozgalom kezdeti története, az oroszországi bolsevizmus és forradalom hatása, a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalapítása, a Tanácsköztársaság időszaka, valamint megelevenedik a kötet második felében a magyar kommunista emigráció tevékenysége, és – a Kun-ügy révén – egy rövid bepillantás erejéig a sztálini Szovjetunió belső élete is.

A kilencvenes években további történelmi jelentőségű személyek életrajzai készültek el, melyek mindegyike a politikai életrajz kategóriájába tartozik. 1991-ben jelent meg a Magyarságkutató Intézet – majd azóta más és más kiadók – kiadásában Romsics Ignác Bethlen Istvánról szóló monográfiája.⁵ A szerző olyan személyt választott műve főszereplőjének, akinek élete és tevékenysége már a két világháború közötti időszakban is erősen vitatott volt, később pedig egyértelműen negatív kép kialakítására törekedtek a történészek. Ahogy a könyv

3 *Hajdu Tibor*: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Kossuth, Budapest, 1978. *Borsányi György*: Kun Béla. Akadémiai, Budapest, 1978. (Ez utóbbi könyv 1979-ben vászonkötésben a Kossuth Kiadónál is megjelent.)

4 *Hajdu* i. m. 7.

5 *Romsics Ignác*: Bethlen István. Politikai életrajz. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1991.

előszavában Romsics kiemeli: „Hívei és politikai barátai, például első életrajzírói, Sebess Dénes és Surányi Miklós vagy a kor történészfejedelme, Szekfű Gyula kimagasló államférfinak tartották és Széchenyihez hasonlították. Ellenfelei, például Szabó Dezső vagy a baloldali demokrácia képviselői viszont ravasz, kisztíllú erdélyi gróftól láttak benne, aki csak a taktikázáshoz és a korrumpáláshoz ért. A 40-es évek végén és az 50-es években, amikor minden differenciálás nélkül az egész két világháború közötti magyar politikára a fasiszmus címkéjét ragasztották, természetesen Bethlen is a fasiszta, félfasiszta politikusok gyűjtőtáborába került”.⁶ A szerzőt éppen ez a hiányos és szubjektív Bethlen-historiográfia indította arra, hogy egy objektív életrajz megírására törekedjen, amelyben a gróf politikai pályafutását ideológiáktól és előítéletektől mentesen követi végig. A monográfia, hasonlóan Hajdu és Borsányi biográfiáihoz, inkább Bethlen Istvánnal mint miniszterelnökkel és a konzervatív-nacionalista gondolkör kiemelkedő alakjával foglalkozik. Fontosnak tartom azonban megjegyezni, hogy a szerző a politikai életrajz definícióját tágabban értelmezte, hiszen a főszereplő családi háttérét, házasságát, mindennapi szokásait és életkörülményeit a korábbi életrajzokban tapasztaltaknál részletesebben mutatta be. Romsics Bethlenje tehát amellett, hogy a huszadik század egyik nagyformátumú politikusát mutatja be, ezzel párhuzamosan és szoros összefüggésben egy közel félévszázados történelmi időszakot is áttekint. A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján mind a két téma hiánypótló vállalkozásnak számított, hiszen egyfelől a Bethlenről kialakított képet erősen befolyásolták a múlt század második felének ideológiai korlátai, másfelől a két világháború közötti időszak szakszerű, objektivitásra törekvő politikatörténeti feldolgozása is váratott magára.

A magyar történeti biográfia historiográfiájában szintén jelentős mérföldkövet jelentett Rainer M. János Nagy Imréről írott politikai életrajza.⁷ A kétkötetes munka sok hasonlóságot mutat Romsics Bethlenjével. Nagy Imre, hasonlóan miniszterelnöktársához, nem azonnal került a nagy történelmi személyiségek sorai közé. Ennek nyilvánvalóan aktuálpolitikai és ideológiai okai voltak, amelyek csak lassan oldódtak. Bethlennel ellentétben – akit ugyan hosszú ideig fasisztának bélyegeztek meg, de foglalkoztak vele a huszadik század második felének történeti munkáiban – Nagy Imre a hallgatás és a tudatos háttérbe szorítás áldozata lett. Amikor Rainer arra vállalkozott a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján, hogy megírja Nagy Imre életrajzát, nyilvánvalóan ez a historiográfiai úr is motiválhatta. Bár a szerző a biográfiáját a politikai életrajz műfajához sorolta, hasonlóan Romsicséhoz, a főszereplőjét komplex személyiségként értelmezte, így Nagy Imre vonatkozásában is időnként megismerhetjük a politikus mögött álló embert is. Annál is inkább, mivel Rainer M. Jánosnak lehetősége volt arra, hogy még élő hozzátartozóval, Nagy Imre leányával, Nagy Erzsébettel beszélgesse. Emellett, ahogy arra az előszóban is utalt, az 1956-os Intézet Oral

6 Romsics i. m. 5.

7 Rainer M. János: Nagy Imre. Politikai életrajz. I–II. 1956-os Intézet, Budapest. 1996–1999.

History Archívumában számos visszaemlékezés állt a rendelkezésére, amelyek különleges forrásbázist jelentettek. Annak ellenére azonban, hogy Rainer az emberi karakterrel is foglalkozott, dominánsan mégis a politikus képe rajzolódik ki a könyvben. Bár feszegeti a műfaji kereteket, mégsem annak kitérítése miatt vált a Nagy Imre-monográfia a huszadik századi magyar historiográfia egyik jelentős eredményévé. Sokkal inkább amiatt, amit Tóth István, az egyik első recenziós is kiemelt: „[...] nemcsak Nagy Imre életművének reális megítélését és méltó megörökítését segítette elő, de a magyar történettudomány vele kapcsolatos adósságából is sokat törlesztett”.⁸

Időben a következő életrajz, amely a politikai biográfiák sorába tartozik, Ormos Mária nevéhez köthető, aki Kozma Miklósról írt kétkötetes monográfiát.⁹ Ormos Mária jelentős történészi munkásság és elismertség után vágott bele a többéves kutatómunkába. Az eddigi példáktól eltérően nem egy, a politika fősodrához tartozó személyiség keltette fel az érdeklődését, hanem egy olyan ember, aki a háttérben dolgozva vívott ki magának egyre nagyobb elismerést. Kozma Miklós nem csak országgyűlési képviselő volt és a fajvédők csoportjának egyik vezéralakja, hanem belügyminiszter, Kárpátalja kormányzói biztosa, továbbá a Magyar Távirati Iroda újjászervezője és a Magyar Rádió vezetője. A szerző tehát nem egy világpolitikai szereplőt választott vizsgálatának tárgyául, hanem egy olyan embert, aki bár a két világháború közötti időszakban a politikai elithez tartozott, de semmiképpen sem lehet állítani róla, hogy annak az élvonalához is. A kontraszt még erősebb, ha hozzátesszük, hogy az ezredfordulón még nem rendelkezett a magyar történetírás Horthy Miklósról és a legtöbb miniszterelnökről sem életrajzzal. A kötet újszerűségét tehát maga a főszereplő kiválasztása is okozhatta, másfelől egy sajátos forrásanyag és lehetőség, amely a korábbi biográfiák szerzői számára alig-alig állt rendelkezésre. Kozma Miklós szeretett írni, így egy nagyon gazdag irathagyaték maradt utána, amely számtalan naplót, feljegyzést és levelet tartalmaz. Az iratanyaggal Ormos előtt kevesen foglalkoztak, teljes áttekintésére és közreadására senki nem vállalkozott. A szerzőnek tehát lehetősége volt arra, hogy elszakadva az életrajzi hagyományoktól, politikai biográfia helyett komplex áttekintést nyújtson Kozma Miklósról. Ormos többé-kevésbé ezt az utat is választotta. Már a bevezetésben jelezte: „Az itt olvasható lapokon a köztörténetet csak az elkerülhetetlen mértékben érintem, a hangsúlyt ehelyett hőszünk és mindenkori barátainak gondolatvilágára és cselekvési módjára helyezem, beleértve ebbe természetesen azt is, hogy az ő szeme előtt miként rajzolódtak ki e korszak jelentős figurái és sorsdöntő eseményei”.¹⁰ A szerző igyekezett ezt a vezérelvet végig követni a két kötet során. Családjáról és ifjúkoráról viszonylag kevés irat maradt fenn, így egy nagyon rövid áttekintés után már a harmincas éveit elején járó katona és

8 Tóth István recenziója. *Múltunk*, 1997/2. 306.

9 *Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában, 1919–1941. I–II. kötet.* PolgART, Budapest. 2000.

10 *Ormos* i. m. I. 15.

ellenforradalmár képe bontakozik ki. Ezt követően megismerjük a politikust, a minisztert, az üzletembert, a médiavezért. Saját gondolkodásáról az irathagyaték alapján sokat lehet tudni, és ezeket Ormos igyekezett felhasználni. Mégis inkább a két világháború közötti Magyarország képe rajzolódik ki előttünk, a mértékadó politikusok és vezetők portréival kiegészítve úgy, ahogy Kozma Miklós látta őket. Bár összességében nem egy klasszikus politikai életrajzot írt Ormos, mégis inkább kapcsolható az ezen műfajhoz tartozó mintákhoz.

A következő magyar történelmi személyiség, akinek életrajzát ilyen módon megírták, Kádár János volt.¹¹ A kétkötetes biográfia több szempontból is újdonságot jelentett a hazai életrajzírás történetében. Huszár Tibor alapvetően szociológus volt, de pályájának kezdetén pszichológiai tanulmányokat is folytatott, így megvolt a lehetősége, hogy a biográfia korábban megszokott kereteit más tudományterületek aktív bevonásával kitágítsa, hozzátevé, hogy a szerző ezen munka kapcsán is alapvetően determinálta eredményét, sőt már egyenesen a címben jelenik meg a „politikai életrajz” meghatározás. Emellett a téma feldolgozásának újszerűségéhez az is hozzájárult, hogy a szerző – a korábbiaktól eltérő módon – kortársa volt vizsgálata főszereplőjének. „Ebből előnyök is adódhatnak: hosszú ideig osztozva a reformkommunisták illúzióiban, belülről s mégis bizonyos távolságtartással ismerhettem meg s gyakoroltam a korszak uralkodó beszéd- és gondolkodásmódját. Ám az ezekből származó előnyök csapdának bizonyulnak. [...] A nyilvánosság szelektív volt, a lényeges döntések zárt függönyök mögött születtek, s jóllehet a kritikai társadalomtudomány s a művészet – főleg a késői kádári korban – sok rejtélyt felfedett, amit láthattunk és észleltünk, mégsem volt azonos azzal, ami történt s amivel a sokszorosán titkosított és manipulált dokumentumok tanulmányozása során szembesültünk”.¹² Habár a szerző tisztában volt a személyes tapasztalatokból és átélésből való veszélyekkel, mégis – főleg a második kötetben – többször is eltekint a kritikai viszonyulástól. Az első kötet alapvetően a családi háttérrel, gyermekkori szocializációról és a kommunista mozgalomban eltöltött első időszakról szól. Ezen időszak vizsgálatakor Huszár sokkal inkább alkalmazza a szociálpszichológia és politikai szociológia módszereit, ezek segítségével igyekszik rekonstruálni Kádár életének első szakaszait. Az egyes életútinterjúkat és visszaemlékezéseket a levéltári forrásokkal és az ebből fakadó anomáliák feloldásával használja fel. A második kötetben azonban nem csak a későbbi kiadás és a fizikai kivitelezés (é. egy új kötet) miatt szakad meg az egység és a kontinuitás. Bár Kádár János életében 1956 novemberében egy új fejezet kezdődött – amely még hangsúlyosabb időszak –, a biográfia visszaváltozik köztörténeti leírássá. Amíg Kozma Miklós kapcsán többek között az üzletember képe is kirajzolódik, Kádár János mindennapjairól, gondolkodásáról, véleményéről egyre kevesebbet tudunk

11 *Huszár Tibor*: Kádár János politikai életrajza, 1912–1956. 1. kötet. Szabad Tér – Kossuth, Budapest. 2001.; *Huszár Tibor*: Kádár János politikai életrajza, 1957. november – 1989. június. 2. kötet. Szabad Tér – Kossuth, Budapest. 2003.

12 *Huszár* 1. i. m. 5–6.

meg. Így bár az első nagy vállalkozás volt arra, hogy a huszadik század második felének talán legjelentősebb történelmi szereplőjét feldolgozzák, Huszár Tibor kétkötetes munkája a végére inkább egy köztörténeti ismertetéssé alakult át.

„A történelmi közelmúltunk főszereplőinek politikai portréiból összeálló tabló olyan, mint az érettségiző osztályé. Nem lehet kiretusálni belőle a »rossz fiúkat«, és nem lehet tudni, hogy a tablón mosolygó fiatalember milyen pályát jár majd be. [...] A „nagypolitika” kulcsfigurái esetében azonban más a helyzet. Mintha rejtett aknák fölött járna a történész, még akkor is, ha politikai pályaképeket forrásokra alapozva, indulatoktól mentesen igyekszik rekonstruálni. Mert rendszerint történelmi igazságszolgáltatást igényel az utókor, amit »rehabilitációnak« is nevezhet, vagy szeretné mélybe rántani és utólag »megbüntetni« az addig piederstálon állót.”¹³ Ezek a szerzői gondolatok olvashatóak Gergely Jenő Gömbös-monográfiájának előszavában. Észrevételek egy olyan történész tollából, aki Gömbös Gyula előtt már több történelmi szereplő (többek között: Prohászka Ottokár, Giesswein Sándor, Bangha Béla) portréját is megrajzolta. Később magyarázatot is ad arra, hogy miért tartotta szükségesnek ezen gondolatokat műve elején felvetni: „Az 1918 és 1945 közötti korszakkal foglalkozó történészek, újságírók, politikusok újabban a Horthy névvel fémjelzett negyedszázad vezetőit két áramlatba sorolják: a szalonképessé tett Bethlen–Teleki–Kállay irányzatba, illetve a bukást okozók retrográd, bűnösnek bizonyuló irányzatába, amely Gömbös Gyulával vette volna kezdetét, majd Imrédy Bélával, Bárdossy Lászlóval folytatódott és a nyilas diktatornál, Szálasi Ferencnél ér véget. [...] Gömbös Gyula, akinek politikai pályáját kísérem nyomon ebben a könyvben, egyedi és sajátos jelensége volt a két háború közötti Magyarország politikai elitjének. Olyan jelenség, akivel szemben senki nem maradt közömbös sem az életben, sem a halála után. Gömböst vagy szerették, sőt voltak, akik imádták; ugyanakkor a »másik oldalról« már kortársai sem egyszerűen ellenfélnek, hanem ellenségnek tartották. Az utókor pedig a legfőbb bűnösnek mondta ki egy egész korszak, egy egész rendszer vétkeiben.”¹⁴ Gergely Jenő tehát nehéz témát választott, amikor a két világháború egyik markáns személyének az életrajzát elkezdte megírni.¹⁵ Éppen a Gömbös-kép és jelenség vizsgálata miatt illeszkedik bele ez a biográfia is a korábbi életrajzok sorába. Gergely nem vállalkozott arra, hogy komplex módon elemezze és értelmezze főszereplőjét. Röviden ismertette a családi hátterét és a fiatalkori szocializációját, majd áttért a katonából közszereplővé váló Gömbös közéleti karrierjére, és öt nagyobb egységben – az öt legfontosabb életszakaszra

13 *Gergely Jenő*: Gömbös Gyula. Politikai pályakép. Vince, Budapest. 2001. 7.

14 *Gergely* i. m. 7–8.

15 Nem véletlen talán, hogy a korábbi életrajzoktól eltérően a szerző nemcsak tanulmányokban számolt be kutatásának aktuális állásáról, hanem két évvel a nagy monográfia megjelenése előtt egy rövid változatot, ha úgy tetszik, vázlatot is közreadott. Ezen művében a szerző inkább kérdéseket fogalmazott meg és problémákat vetett fel, amelyek köré későbbi életrajzát építette. Bővebben lásd: *Gergely Jenő*: Gömbös Gyula. Vázlat egy politikai életrajzhoz. Elektra Kiadóház, Budapest. 1999.

osztva: ellenforradalmár, kormánypárti politikus, ellenzéki politikus, miniszter, miniszterelnök – mutatta be a portrét. Ki kell emelni a monográfia utolsó fejezetét, amelyben az addigi életrajzokban olvasottnál sokkal részletesebben vizsgálta a szerző főszereplőjének kortársi értékelését, politikai örökségét és továbbélését az utókor emlékezetében.

Közel másfél évtizeddel a Gergely-monográfia után jelent meg Vonyó József Gömböséletrajza a Napvilág Kiadó gondozásában.¹⁶ Ebben a biográfiában is hangsúlyos szerepet kapott a főszereplő megítélése és utóélete, valamint politikai karrierje. Gergely Jenő munkájával szemben Vonyó József sokkal részletesebben foglalkozott a háttérrel és a személyiséggel. A család, a szülőfalu, az ifjúkor, majd később az egyes döntések háttere még inkább előtérbe kerültek, ezzel megvalósítva a szerző által az előszóban megfogalmazott célkitűzést: „Nem csak ismertetni akarjuk Gömbös gondolatait és azok által motivált tetteit. Mindenekelőtt megérteni kívánunk. Megérteni azt, hogy miért az adott szavakat mondta ki, miért az általa elkövetett cselekedeteket választotta adott helyzetben; mi motiválta abban, hogy mindenáron hatalmi pozícióba kerüljön; és miként bánt azzal, amikor már a birtokában volt? Azaz jobban érdekel bennünket a »miért« a »mi«-nél”.¹⁷ Ez a megközelítési mód azonban nem a totális életrajzírás irányába mutat, inkább a Gömbös-életút másfajta feldolgozására vállalkozott a szerző. Ahogy maga is determinálta művét: „Könyvünk címe így akár az is lehetett volna: Gömbös Gyula és a hatalom”.¹⁸

A két világháború közötti időszak nagyformátumú politikusai közül a következő, akinek életrajzát objektíven, szakszerűen feldolgozták és közreadták, Teleki Pál volt.¹⁹ Teleki biográfiákból több is rendelkezésre állt az ezredforduló időszakában, vagyis Ablonczy Balázs nem egy új szereplőt emelt be a szakmai diskurzusba. Ez azonban nem jelentett feltétlenül könnyebbséget a szerzőnek, hiszen az évtizedek alatt számtalan hiedelem és toposz terjedt el Teleki Pálról, amelyeket külön is vizsgálnia kellett, és ezeken felülemelkedve egy objektív szintézis megírására kellett törekednie. Éppen emiatt választotta, a korábbi életrajzoktól eltérően, azt a megoldást, hogy művét egy terjedelmes és részletes historiográfiai áttekintéssel kezdte. Ezáltal számba vette a rendelkezésére álló Teleki-képeket. Ablonczy alapos áttekintést adott a szakirodalmi előzményekről, amelyen keresztül nem csak a Teleki-portré változása figyelhető meg, hanem nyomon követhetőek a huszadik századi magyar történetírás főbb tendenciái és a közgondolkodás folyamatos alakulása is. Már ez a terjedelmes egység is szakmailag precíz és kiemelkedő színvonalú. Ezt követően bontakozik ki a főszereplő, aki egy rendkívül bonyolult és összetett személyiség volt. Teleki Pál nem csupán politikai pályán mozgott. Ezzel párhuzamosan több közéleti dimenzióban is jelen volt. Emiatt a szerzőnek nem csak a politikust kellett

16 *Vonyó József*: Gömbös Gyula. Napvilág, Budapest. 2014.

17 *Vonyó* i. m. 11.

18 *Uo.*

19 *Ablonczy Balázs*: Teleki Pál. Osiris, Budapest. 2005.

bemutatnia, hanem a tudóst, a tanárt és a különféle társadalmi mozgalmak, szervezetek résztvevőjét is. Ezeket a szerepeket is alaposan vizsgálta, és ennek nyomán a komplex emberen túl az általa érintett pályákról is rövid áttekintést kaphat az, aki elolvassa a művet. Bár ebben az életrajzban is inkább a politikai, közéleti, társadalmi szerepvállalás a hangsúlyos, Teleki személyiségére vonatkozó információkat is közölt a szerző, kis mértékben eltérve a politikai életrajzok hagyományaitól. Ahogy Zeidler Miklós fogalmazott, aki a monográfiáról nagyon részletes és pontos ismertetést írt: „Ablonczy könyvében Teleki küszködik és töpreng, lelkesedik és elcsügged, pökhendi és empatikus, megfontolt és hirtelen, méltányos és igazságtalan, őszinte és hazug, győzedelmes és esendő – ember”.²⁰ Ablonczy Balázs több éves alapos kutatómunkája nyomán egy rendkívül összetett, precíz monográfiát írt, amelyből teljes valójában emelkedik ki Teleki Pál.

Már az új évezred első évtizede is eltelt, amikor a magyar történetírás még mindig nem rendelkezett átfogó biográfiával huszadik századi történetünk olyan jelentős alakjáról, mint Horthy Miklós. Habár a róla elnevezett korszakot már sok szempontból feldolgozta a szakma, tudományos igényességű és objektivitásra törekvő (jelen esetben értsd: nem leleplező és megbélyegző, valamint idealizáló és heroizáló) életrajz nagyon sokáig nem készült. A fordulatot egy fiatal és tehetséges történész, Turbucz Dávid hozta meg, aki több éves kutatómunka után 2011-ben adta közre biográfiáját.²¹ Az azóta már bővített formában is megjelent Horthy-életrajz a szerző meghatározása szerint a saját kutatásai mellett „a publikált dokumentumok széles körére és a rendelkezésre álló szakirodalomra támaszkodik, Horthy Miklós életének, államfői tevékenységének tudományos ismeretterjesztő jellegű, rövid és közérthető áttekintésére vállalkozik”.²² A különböző Horthy-képek közötti ellentmondásra a legjobb példa a szerző előszavának kezdése, ahol egymás után olvasható közvetlenül Hóman Bálint és Andics Erzsébet rövid értékelése. Ez a kezdés jól szimbolizálja, hogy Horthy biográfusának milyen szélsőséges álláspontokat kellett szintetizálnia és – ezek eredményeit saját kutatásaival kiegészítve – egy történetbe foglalnia. Jelen historiográfiai áttekintés szempontjából Turbucz munkája a régi, ismert utat követte, azaz elsősorban az egyén és politikum viszonyát vizsgálta és helyezte előtérbe. A magánszféra csak a háttér és a döntések motivációja szempontjából jelenik meg. Bár a szerző röviden ismertette a családtörténetet, főszereplőjének ifjúkorát, ezek mégsem hangsúlyos részei az életrajznak. Ugyanezt tapasztalhatjuk, amikor Turbucz arról a két eseményről írt, amikor Horthy Miklós életében elválaszthatatlanná egyesült az apa-államfő szerep. 1942. augusztus 20-án lezuhant Horthy István repülőgépe, amiről még aznap

20 Zeidler Miklós: Olvasónapló. Gondolatok Ablonczy Balázs Teleki Pál című könyvéről. In: *Limes*, 2012/2. 142. A teljes recenziót lásd 109–146.

21 Turbucz Dávid: Horthy Miklós. Napvilág, Budapest, 2011. A bővített, új kiadás: *Új Horthy Miklós*. Napvilág, Budapest, 2014.

22 *Uo.* 12.

értésült a kormányzó. A szerző ugyan szólt arról, hogy pszichésen mennyire megviselte ez a hír az egyébként is idős Horthy Miklóst, de rögtön áttért az államélet és -irányítás dimenziójára, amikor a kormányzóhelyettesi intézmény, valamint a későbbi kultusz és propaganda szempontjából vizsgálta a halálesetet. Hasonlóan tárgyilagosan ismertetette a kormányzó utolsó élő gyermekének elrablását is. Leírta, hogyan csalja törbe a Gestapo ifj. Horthy Miklóst, és Otto Skorzeny vezetésével hogyan fogta el egy SS-különítmény a férfit. Ezután azonban visszatért az átállás kudarcainak ismertetésére. Így arról, hogy ez a súlyos csapás hogyan érintette a kormányzót, mit gondolt és mérlegelt ebben a helyzetben, nem derül ki semmi. A fentiek fényében tehát egyértelműen a politikai életrajz műfajába sorolható Turbucz Horthy-életrajza, hasonlóan Bethlen István, Nagy Imre, Kádár János és a többi biográfiához.

Habár a fenti szerzők mindegyike feszegette valamilyen mértékben a politikai biográfia műfaji kereteit, a magyar történeti életrajzírás megszokásait Kövér György Losonczy Gézáról szóló monográfiája lépte át.²³ A szerző néhány éve megjelent módszertani könyvében visszatekint a Losonczy-életrajz készítésére, és ezt írja: „Losonczy Gézáról nem a nálunk divatos «politikai életrajzot» próbáltam írni, hanem ún. »totális biográfiát«. S nemcsak annak jegyében, hogy végső soron a politikus is ember, hanem elsősorban azért, mert úgy gondoltam, hogy a politikusi lét nem értelmezhető politikatörténeti redukcionizmus szellemében. Egy politikus cselekedetei a társadalmi eredet és az egész mozgástér ismerete nélkül ugyanúgy megmagyarázhatatlanok, mint ahogy a karriermotívumok és karaktervonások feltérképezése híján sem fejthető meg, hogy miért éppen úgy döntött az illető egy adott szituációban, ahogy.”²⁴ Vagy ahogy a Losonczy-monográfiában fogalmazott: „Szándékunk szerint a karaktert és karriert átfogó, »totális« életrajzot tekintjük mintaképünknek. A személyiség, az emberi létszerepek teljességének történetét igyekszünk összefoglalni. A biográfia korlátozását tehát sem politikai, sem pszichológiai nézőpontból nem vállalhattuk.”²⁵ Kövér György tehát nem az egyén és politikum kapcsolatát kívánta bemutatni és a főszereplőn keresztül egyfajta kortörténetet is felvázolni, hanem elsősorban arra volt kíváncsi, hogy Losonczy Géza személyisége és gondolatvilága milyen változásokon ment keresztül életének bizonyos szakaszaiban. Adódik a kérdés, hogy akkor mit is írt a szerző? Hogyan lehet meghatározni egy olyan biográfiát, amely elhatárolta magát a politikai életrajz definíciójától, valamint ezzel párhuzamosan a magyar történetírás életírára vonatkozó hagyományaitól és eredményeitől? Maga Kövér György ad egy lehetséges műfaji kategóriát a totális életrajz terminológiával, amely túlmutat a politikai életrajz politikatörténeti redukcionizmusán és a pszichohistóriai biográfiák redukcionizmusán. A kettő között valamiféle egyensúly megtartására törekszik, így a létrejött életút a politikatörténeti makrovizsgálat, a tár-

23 Kövér György: Losonczy Géza, 1917–1957. 1956-os Intézet, Budapest. 1998.

24 Kövér György: Biográfia és társadalomtörténet. Osiris, Budapest. 2014. 9–10.

25 Kövér 1998. 85.

sadalomtörténeti mikrotörténet és a pszichoanalízis egyfajta egyvelege.²⁶ Az újszerű megközelítéssel, a precíz és sokoldalú forrásfelhasználással, valamint a későbbi elméleti munkájával Kövér György új irányt vezetett be a magyar történetírásban. Nemcsak egy kiváló biográfiával gazdagította a szakmát, hanem módszertani írásaival egy komoly elméleti problémakörre is ráirányította a figyelmet, amely ugyan nem előzmények nélküli, még Magyarországon sem, de rendszerezett, széleskörű áttekintésre és magyarázatra talán először Kövér vállalkozott.²⁷

„A róla korábban született kötetek elsősorban a politikai pályáját vitatták vagy méltatták, ez a könyv pedig a hétköznapi Kádár Jánosról szól”²⁸ – kezdi könyvét Majtényi György, majd így folytatja: „Hiánypótlás nekem és mindenkinek – a cél: megérteni és megváltoztatni a Kádárképet, hátha lehet.”²⁹ Vagyis a szerző nem klasszikus életrajzot írt, nem a karrier és életút részletes bemutatására vállalkozott, sokkal inkább az embert állította műve középpontjába. Az embert, akinek megismerjük mindennapjait, hol élt, mit evett, hogyan viszonyult a környezetéhez, milyen szokásai voltak. Az eseménytörténet és a politikai pályafutás csak kiegészítőszámként jelenik meg. Majtényi három közegben vizsgálta Kádárt: 1. az otthon, a személyes szféra; 2. a hivatal és munka; 3. minden, ami az előző két terepen kívülre esett. A monográfia a kiadásakor egyedülálló vállalkozásnak számított, és éppen az egyedisége, újszerűsége miatt említendő meg a vaskos, akár többkötetes életrajzok között. Végezetül néhány gondolat Karsai László Szálasi-biográfiájáról. A szerző nem kevesebbre

26 A Losonczy-monográfia elemzésével és annak példáján keresztül az életírás módszertanával többször is foglalkozott Kövér György. Először természetesen a Losonczy-életrajz alkalmával, majd két rövidebb elméleti munkában (*Kövér György: Biográfia és történetírás*. Aetas, 2000/3. 150–156.; *Uő.: A biográfia nehézségei*. Aetas/2002. 245–262.), végül pedig a saját tapasztalatokra és fenti tanulmányokra épített, korábban hivatkozott módszertani alpmunka során (*Kövér György: Biográfia és társadalomtörténet*. Osiris, Budapest. 2014.).

27 Mivel jelen tanulmánynak – a terjedelmi korlátok miatt – nem feladata az életrajzírás módszertanával foglalkozó elméleti írások részletes bemutatása és elemzése, így a korábban hivatkozottakon kívül csak néhány fontosabb munkát emelek ki a jelentős nemzetközi és a felzárkózó hazai historiográfiából: *Levi, Giovanni*: Az életrajz használatáról. (Ford. Czoch Gábor) *Korall*, 2. szám. 2000 tél. 81–93.; *Botond Ágnes*: Pszichohistória – avagy a lélek történetiségének tudománya. Tankönyvkiadó, Budapest. 1991.; *Runyan, William McKinley*: Vita a pszichobiográfiáról. In.: Történeti és politikai pszichológia. Szerk.: Hunyady György. Osiris, Budapest. 1998. 305–340.; a *Korall* c. folyóirat tematikus száma: *Clio & Psyche*. *Korall*, 2005. november, 21–22.; *Lackó Mihály*: Széchenyi elájul. Pszichotörténeti tanulmányok. L' Harmattan, Budapest. 2001.; *Handbook of Psychobiography*. Ed.: Schultz, William Todd. Oxford University Press, Oxford 21 – New York. 2005.; *Bourdieu, Pierre*: Az életrajzi illúzió. In.: *Uő.*: A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről. (Ford. Berkovits Balázs) Napvilág, Budapest. 2002. 68–77.; *Gueniffey, Patrice*: A biográfia a megújuló politikátörténetben. (Ford. Szabó Csilla) *Aetas*, 2000/3. 136–149.

28 Majtényi György: Vezércsel. Kádár János mindennapjai. Libri – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest. 2012. 8.

29 *Uo.*

vállalkozott, mint a huszadik századi magyar történelem legelutasítottabb és leginkább negatív szereplőjének, Szálasi Ferencnek az életrajzát megírni. A nyilas vezér személyével – teljes pályáiv és élettörténet szempontjából – Karsai előtt egyedül Paksa Rudolf foglalkozott. A szélsőjobboldal történetét évek óta kutató fiatal történész 2013-ban jelentetett meg egy tudományos igényű ismeretterjesztő kismonográfiát, amely Szálasi életútját követi végig a kezdetektől az utóéletéig.³⁰ Paksa közel 250 oldalas összefoglalása hangsúlyosan foglalkozott az életrajz négy legjelentősebb tematikájával: 1. a katonaevekkel, amelyek során nemcsak követőket, kapcsolatokat szerzett. A világnézete és gondolatvilága szempontjából is meghatározó élményekkel gazdagodott. 2. A politikussal és ideológussal is foglalkozott, aki – amellett, hogy a kormánypárttól folyamatosan elhatárolódott, és egyre inkább megszervezte a magyarországi szélsőjobboldali tábor (kultuszt épít, kultusz épül) – gyakran saját túléléséért is küzdött. A Nemzeti Akarat Pártja és a későbbi hungarista mozgalom vezetőjeként, különböző politikai broszúrák szerzőjeként ugyanis a hatóságok állandó figyelmét is sikerült kivívnia. Így bírósági eljárások és fogházban töltött időszak során kellett megmaradnia potens személynek. 3. A nemzetvezetővel is foglalkozott, aki mindent elkövetett, hogy a nemzet élére állhasson, majd rövid országlása során egyre mélyebbre taszította politikailag, gazdaságilag és erkölcsileg egyaránt a rábízott nemzetet. 4. A háborús bűnösre is kitért a szerző, akinek a megítélése a rövid nemzetvezetői pályafutása után egyértelműen negatív irányt vett, korábbi kultusza megszűnt, és rendkívül gyorsan vált az ország elsőszámú közellenségévé. Paksa tehát Szálasi Ferenc politikai életútját követte végig, a katonát, politikust és ideológust helyezve művének középpontjába. Így a magánszféra legfontosabb eseményeit (születés, család, származás, házasság) csak röviden említette.

Nem úgy, mint Karsai László, aki több évtizedes kutatómunkájának eredményeit összegezte a 2016-ban kiadott terjedelmes biográfiájában.³¹ A magyar életrajzi klasszikusokhoz hasonlóan az alcímben is jelezte, hogy monográfiája leginkább a főszereplő közéleti pályafutását igyekszik részletesen ismertetni. A bevezetésből azonban kitűnik, hogy a szerző tágabban értelmezte a műfajt. Horthy Miklóstól, Kádár Jánostól, Bethlen Istvántól vagy Nagy Imrétől eltérően Szálasi Ferenc csupán néhány hónapig befolyásolta érdemben az ország sorsát. Ahogy Karsai fogalmaz: „Egy Hitler- vagy Sztálin-életrajz egyben a náci Németország vagy a bolsevik Szovjetunió története is lehet. Szálasi, ha politikai pályafutását tekintjük, az 1930-as évek elejétől szinte csak vár, várakozik, készül a hatalom átvételére.”³² A szerző tehát nem szűkítette (szűkíthette) le monográfiáját csupán Szálasi közéleti pályafutására, hiszen ebben a témában Paksa Rudolf egy kiváló összefoglalást már közreadott. Karsai célja az ember vizsgálata és elemzése. Fő kérdése, hogy hogyan vált egy nehézsorsú, száрма-

30 Paksa Rudolf: Szálasi Ferenc és a hungarizmus. Jaffa, Budapest. 2013.

31 Karsai László: Szálasi Ferenc. Politikai életrajz. Balassi, Budapest. 2016.

32 Karsai i. m. 9.

zását tekintve összetett család egyik gyermekéből az ország nemzetvezetőjévé, háborús bűnössé, majd a közbeszéd egyik legnegatívabb történelmi szereplőjévé. Hogy ez a kérdés nemcsak őt foglalkozta, hanem már Szálasi kortársait is, mi sem bizonyíthatja jobban, mint az 1938-ban Payr Hugó által Horthy Miklóshoz írt levél, amelyet Karsai is idéz, ti.: „[...] hogyan lett ebből az egyébként jelentéktelen századosból a mai magyar politikai élet jelentős tényezője? Amikor szónokolni, írni nem tud, se sajtója, se pártja, se pártvezéri képessége, sőt még csak világos gondolata sincs.”³³ Karsai biográfiájának érdeme, hogy kibontakozik előttünk egy olyan életút, amelyből egy reálisnak tűnő Szálasi-kép alakulhat ki. A monografikus méret lehetővé tette számára, hogy a magánélet olyan releváns részeiben is elmerüljön, mint a származás problematikája, a családi háttér vagy éppen a feleségéhez való viszony. Emellett sok esetben a motiváció is megjelenik (amikor például a szerző a katonai karriert elhagyó és a bizonytalanabb pályafutást előrevetítő politikusi életutat választotta). Karsai tehát, bár munkáját a politikai életrajzok közé sorolta, igyekezett Szálasi Ferencet komplex egyénként vizsgálni, és a hangsúlyos közéleti szerepvállalás mellett a magánélet és a személyiség fontosabb kérdéseire is kitérni. Ez utóbbi dimenzió vizsgálatát a főszereplő utóélete is fontossá tette, hiszen Paksa Rudolf és Karsai László is viszonyítási pontnak tekintette azokat a jelzőket (őrült, próféta, mártír, demagóg stb.), amelyeket elsősorban az utókor történészei aggattak Szálásira.

Borbély-Maczkó Emil – politikai vagy totális életrajz?

Borbély-Maczkó Emil 1887. szeptember 6-án született Hevesen. Apja, id. Maczkó Emil végigjárta Heves vármegyében a közigazgatási ranglétrát. Volt segédszolgabíró, főszolgabíró, majd a századfordulót követően két cikluson keresztül országgyűlési képviselő. Anyja, fái Fáy Róza a régió egyik legrégebbi nemesi családjának leszármazottja, aki anyai ágon a lévai Borbély családdal is rokonságban állt. Testvérei közül az idősebbnek, Györgynek sikeresen és eredményesen kezdődött a közigazgatási pályafutása, ám a feljebb jutásnak korai halála vetett véget. Fiatalabb bátyja, Béla szintén a vármegye szolgálatába szegődött, de korai nyugdíjazása miatt nem futott be jelentősebb karriert.

Borbély-Maczkó 1902-ben katonai pályára lépett, és fokozatosan lépdelt előre a ranglétrán. Az első világháborút a marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred tagjaként harcolta végig. 1914 augusztusa és 1917 decembere között, néhány hetet leszámítva, folyamatosan a fronton szolgált (keleti front, majd az erdélyi szakasz, végül az olasz front). 1919-ben nyugdíjaztatását kérte, és a családi hagyományt követve tisztviselői karrier építésébe kezdett. 1920–1922 között az ózdi választókerület, majd 1926–1930 között Miskolc országgyűlési képviselője volt. 1922–1923, majd 1930–1944 között az ország egyik legnagyobb vármegyéjének főispánjaként dolgozott. Szoros barátságban állt Gömbös

³³ Uo. 10.

Gyulával, amit bizonyít, hogy a pályájuk – utóbbi 1936-os haláláig – egy irányba tartott, és az egyik folyamatos hatással volt a másikra. Ennek szemléltetésére néhány példa. 1. Amikor Gömbös és Bethlen nyíltan szakítottak, Borbély-Maczkó, erre hivatkozva, lemondott a főispánságról (1923). 2. Már a kezdetekkor bekapcsolódott a barátja által szervezett fajvédő mozgalomba. A párttá alakulás után az 1924-es időközi miskolci választáson, majd az 1926-os rendes voksoláson ezen csoport jelöltjeként lépett fel, előbb sikertelenül, majd eredményesen. 3. A Magyar Országos Véderő Egylet is közös fórum volt, Gömbös 1928-as lemondása után Borbély-Maczkó vette át a szervezet elnöki posztját. 4. Amikor Gömbös visszatért az Egységes Pártba, a barátja is követte. Míg az előbbi államtitkári, majd miniszteri kinevezést kapott, addig az utóbbi ismét szeretett vármegyéje élére került. 5. A harmincas években többször felmerült a sajtóban, hogy Gömbös igyekszik egyengetni Borbély-Maczkó karrierjét. Előbb a budapesti rendőrfőkapitányi pozíció jelöltjeként tartották számon, később felmerült a neve honvédelmi államtitkárként, belügy- és honvédelmi miniszterként is. 6. Magánemberként is gyakran összejártak. Borbély-Maczkó bótai kúriájában különszoba volt berendezve Gömbösnek. A miniszterelnök 1936-os halála után ez a baráti és harcostársi viszony megszűnt, de Borbély-Maczkó karrierje továbbra is felfelé ívelt. A vármegye lakossága elismerte és szerette a főispánt, kollégái tisztelték és kicsit tartottak tőle. Felettesei elismerték és szabad kezet adtak neki. 1939-ben országmozgósítási, majd közellátási biztos lett, 1944-ben pedig Miskolc thj. (törvényhatósági jogú) város főispáni székét is ő kapta meg. Egészen a nyilas hatalomátvételig és az ezt követő elmozdításáig Borsod vármegye élén állt. Ezt követően visszavonult bótai birtokára. Személye a nyilasok, a szovjetek, majd az újonnan megszilárduló hatalom számára is kényes volt. Leginkább a gyűlölt ellenséget látták az öreg Borbély-Maczkóban. Kétszer letartóztatták. Második alkalommal, 1945 tavaszán, rejtélyes körülmények között meggyilkolták. Halálát sem akkor, sem később nem vizsgálták ki, így a miskolci városlakók és a környező települések lakosainak képzeletei alakították a halál körülményeit. Ez azonban nem tartott sokáig. A fokozatosan kiépülő hatalmi rendszer ellenségként határozta meg az egykori főispánt. A személyét nemkívánatosnak tartották, így emléke hamar elhalványult. A helyi történészek sem foglalkoztak vele és munkásságával. Az ötvenes, hatvanas és hetvenes években elvéve említették meg a helytörténeti munkákban. A tudatos elhallgatásnak és feledtetésnek meg lett az eredménye, Borbély-Maczkó Emil kapcsán nem beszélhetünk utóéletről és halála után gyakorolt hatásról. Mivel gyermekei nem születtek, unokaöccsei és unokahúgai többségében emigrációba vonultak, Magyarországon nem maradt jelentős emléke, emlékezete az első világháborúban sokszorosan kitüntetett katonának, majd a két világháború közötti politikai és közigazgatási élet egyik jeles és kiemelkedő alakjának.

A fenti rövid biográfiai ismertetésből kitűnik egy olyan életpálya, amely – bár nem került a politikai fősodorba Borbély-Maczkó – hatással volt az ország politikai életére, valamint közel két és fél évtizeden keresztül Borsod vármegye

mindennapjaira. Ez, valamint a negyvenes évek második felében lezajlott politikai és történetírói diskurzusváltás hatására kialakult historiográfiai új jelenti a motivációt a téma bővebb kifejtésére és a biográfia megírására.

Felmerül a kérdés, hogy Borbély-Maczkó Emil kapcsán van-e lehetőség totális vagy komplex életrajz megírására? Hiszen a politikai életrajz csak részben szól a főszereplőről, bár nyilvánvalóan ez a hangsúlyos rész. Emellett azonban vizsgálat alá lehet vonni a befogadó környezetet és korszakot. Borbély-Maczkó kapcsán lehetőség van kitérni az első világháború katonai eseményeire, 1918–1920 politikai és társadalmi változásaira, a két világháború közötti magyar parlamentarizmus működésére, a különböző társadalmi szervezetek (MOVE, Frontharcos Szövetség stb.) tevékenységére, valamint Borsod, Gömör és Kishont k.e.e. (közigazgatásilag egyelőre egyesített) vármegyék (1939-től Borsod vármegye) politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyaira. Mindezek együttesen – bőséges szakirodalmi háttér felhasználásával – adhatnák a kész monográfiát, melynek címe, a magyar történetírás hagyományaira is támaszkodva, akár ez is lehetne: Borbély-Maczkó Emil. Alcím: Politikai életrajz.

A kérdés az, hogy a fennmaradt és rendelkezésre álló forrásbázis lehetővé teszi-e egy ennél komplexebb, nem csupán az egyén és politikum kapcsolataira leszűkített életrajz elkészítését. Noha Giovanni Levi szerint egy ember életének a megírásakor „a források hiánya nem az egyetlen és még csak nem is a legfőbb nehézség”³⁴, mégis ezek már előre determinálják a készülő biográfia kereteit és vázát. Ahhoz, hogy a személyt, annak gondolkodását, mentalitását, döntéshozatalát, érzéseit vizsgálhassuk, és ebből egy komplex személyiség képe alakulhasson ki, de legalábbis a politikai életrajz műfaji kereteit tágítani lehessen, szükség van olyan szubjektív forrásokra is, amelyek révén a főszereplő ezen rétegeit is megismerhetjük, vagy legalábbis következtethetünk rá. Ilyen forrástípusok lehetnek például az egykorú visszaemlékezések (lásd Rainer M. János és Nagy Imre), a szerző személyes tapasztalatai, élményei és kortársi volta (lásd Huszár Tibor és Kádár János) vagy a főszereplő írásszenvedélye, amely levelezések, újságcikkek, naplók, könyvek és tanulmányok formájában maradhatott fenn (lásd Ormos Mária és Kozma Miklós). Borbély-Maczkó Emil kapcsán a fentiek közül szinte semmi nem áll rendelkezésre. Mivel egyenesági leszármazottja nem volt, így csak távolabbi rokonok emlékezetében maradhatott fenn néhány személyes történet. Habár sikerült kapcsolatba lépni még élő rokonokkal, életkorukból fakadóan – jellemzően 4-6 évesek voltak, mikor a több mint száz kilométerre élő nagybácsit megölték – személyes élményekkel alig rendelkeznek. Az általuk elmondott és rendelkezésemre bocsátott családi történetek mégis bizonyos mértékben hasznosak az életrajz szempontjából, hiszen annak ellenére, hogy nagybátyjuk gondolatvilágát és egyes döntéseit nem ismerhetjük meg, mégis kirajzolódik egy kép arról, hogy a család hogyan, illetve milyennek látta őt.

34 *Levi, Giovanni*: Az életrajz használatáról. Korall, 2000. Tél. 82.

Az egykorú visszaemlékezésekhez hasonlóan jelentős irathagyaték sem maradt Borbély-Maczkó Emil után. Ennek legfőbb oka, hogy nem szeretett írni, legtöbbször élőszóban fejezte ki magát. Annak ellenére, hogy kiterjedt kapcsolati hálóval rendelkezett, levelezést sem gyakran folytatott senkivel. Az első világháború néhány éve némileg kivételt jelent. Az 1914. augusztusi mozgósítás és frontra vezénylés pillanatában néhány hétig naplót vezetett, amelynek másodpéldánya a Hadtörténeti Levéltárban megtalálható. Talán ez az egyetlen olyan életszakasz, amelyből személyes élményei fennmaradtak. Bár többnyire szűkszavúan fogalmazott, mégis megismerhető, hogyan élte meg a háború első heteit. Szintén a naplóból derült ki, hogy rendszeres levelezést folytatott a menyasszonyával, az Ákoson élő Pálinkás Erzsébettel, valamint néhány alkalommal, az édesapjával és a bátyjaival. Ezek a levelek azonban, néhány kivételtől eltekintve, valószínűleg nem maradtak fenn. Kerkay Emese, Borbély-Maczkó Emil keresztfiának a lánya úgy látja, hogy ennek oka a szovjet megszállás és a nagybácsi kastélyának a kifosztása volt. A családi emlékezet szerint már a gyilkosságot követő napokban többször kifosztották a bótai kastélyt, az ingóságok jelentős részét elvitték, a rokonok pedig alig tudtak néhány emléket megmenteni. Valószínűsíthető, hogy a levelezések és a csekély mennyiségű irathagyaték – ha egyáltalán volt ilyen – ekkor semmisült meg.

*

A huszadik századi magyar történetírás, főleg a századfordulóhoz közeledve, folyamatosan publikált magas színvonalú, tudományos életrajzokat. Az elmúlt évtizedekben a múlt század meghatározó személyiségei közül önálló, terjedelmes (akár két kötetes) biográfiát kapott – mások mellett – Károlyi Mihály, Kun Béla, Bethlen István, Nagy Imre, Losonczy Géza, Kozma Miklós, Kádár János, Gömbös Gyula, Teleki Pál és Szálasi Ferenc. Emellett jól használható, tudományos igényű, ismeretterjesztő, népszerűsítő kismonográfiában foglalta össze Vonyó József Gömbös Gyula, Turbucz Dávid Horthy Miklós és Paksá Rudolf Szálasi Ferenc portréját. Giovanni Levi hivatkozott tanulmányában felveti azt a kissé költőien hangzó kérdést, hogy „meg lehet-e írni egy ember életét”.³⁵ Ha az egyik legfontosabb problémaként megjelölt forráshiány nem akadályozza a történészek munkáját, akkor történelmi jelentőségű személyek életrajzát meg lehet írni, ahogy a fenti példák is mutatják. A modern magyar történelmi életrajzok alapvetően egy olyan historiográfiai intervallumban találhatóak, amelyek egyik végpontját a totális, komplex (közsférát, magánszférát egymást kiegészítő és magyarázó színtérként felfogó) életrajzok, a másikat a közéleti szerepvállalásra redukáló politikai életrajzok adják. A modern magyar történelmi életírás tehát alapvetően politikacentrikus, mind a választott főszereplőt, mind annak vizsgált élettereit tekintve.

35 Levi i. m. 82.

Borbély-Maczkó Emil készülő életrajza, úgy tűnik, nem lépheti át a politikai életrajz műfajának kereteit. A főszereplő kapcsán nem áll rendelkezésre szubjektív forrás: nincsenek egykorú visszaemlékezések, a család még élő tagjainak kevés személyes emléke van, ebből pedig a személyiség körvonalai nem rajzolódnak ki. Irathagyaték – az eddigi ismeretek szerint – nem maradt fenn. Bár Levi úgy látja, hogy nem a források hiánya okozza a legjelentősebb nehézséget egy ember életének megírásakor, Borbély-Maczkó Emil példája jól mutatja, hogy a személyes, szubjektív források hiánya már a biográfia írásának kezdetén alapvetően meghatározza a végeredmény műfaji besorolását.